

Grænser hinsides hegn og mure

Dorte Jagetic Andersen

Dorte Jagetic Andersen er lektor ved grænseregionsforskning, Syddansk Universitet (SDU). Hun beskæftiger sig fortrinsvis med identitetsdannelse i europæiske grænseregioner.

Grænser har haft en renæssance i europæisk sammenhæng de senere år. Siden realiseringen af Schengensamarbejdet i 1990'erne havde vi oplevet en vidtgående åbning af europæiske statsgrænser, og vesteuropæere har i en årrække kunnet krydse gennem Europa, uden at være udsat for megen kontrol. Bølgen af liberal åbenhed vendte med den såkaldte "flygtningekrise" i 2015, hvor en debat tog fart om nødvendigheden af i hvert fald midlertidig grænsekontrol mellem de vesteuropæiske stater, på den ene side for bedre at kunne kontrollere de fortsat voksende flygtningestrømme og på den anden side for at værne staterne imod terrorisme. Fra at være nærmest ikke tilstedeværende i den offentlige debat, er grænser blevet allestedsnærværende.

Fra at være nærmest ikke tilstedeværende i den offentlige debat, er grænser blevet allestedsnærværende.

For tiden læser vi nærmest hver dag om nye skrækscenarier, der vil opstå, hvis vi får en såkaldt "hård grænse" i Nordirland. Vi mindes til stadighed om, at grænser eksisterer, om ikke i realiteten, så som et "måske" (fx et muligt "backstop" eller en mulig "mur" mellem USA og Mexico) og et "bør" (pga. fx migration og terror). Grænser er blevet

mainstream vestlig politik, en legitim måde at beskytte de europæiske befolkninger mod en trussel som fortrinsvist åbenbarer sit grumme ansigt midt i Middelhavet.

Men kan grænser overhovedet forstås, hvis vi kun fokuserer på mure, hegn og døde migranter i Middelhavet? Ja det kan de, hvis vi interesserer os for sensationer og blot ønsker at skøjte på overfladen i vores forståelse af fænomenet. Men nej, hvis vi virkelig ønsker at forstå, hvad grænser er og ikke mindst hvad de gør ved os mennesker.

Grænsarbejde

I grænseforskningen har det i lang tid været et gængs argument, at grænser skal forstås som mere og andet end hegn og mure, der former fysiske skillelinjer mellem stater. Grænser skal forstås som hverdagsfænomener, der udfolder sig i den levende praksis, som gør dem nærværende, og derved spreder, eliminerer, opretholder og etablerer dem. Påstanden i grænseforskningen er, at grænser og deres konsekvenser først forstås i lyset af den praksis de virkeliggøres i, og at denne praksis aldrig er entydig, men derimod under konstant forhandling.

Sammenlignet med migranter fra tredje lande, hvor liv og død virkelig står på spil, når de krydser skillelinjen, er det er særligt i forbindelse med muligheder forbundet med det at være mobil, at vesteuropæere udlever grænser i hverdagslivet. I kender det fra jeres rejser rundt i Europa, samt de muligheder det europæiske samarbejde har åbnet for fx at studere i hele Europa. For rigtig mange borgere i de europæiske samfund er grænser derfor også meget fraværende i hverdagen; men for et lille antal, der ofte krydser og på andre måder konfronteres med grænser, forbliver de nærværende. Langt hen ad vejen er det dette lille fåtal, der kan minde om den gennemgribende betydning grænser stadig har i vores samfund, de nationale, det europæiske såvel som på globalt plan.

Lad mig illustrere med en lille historie. I juni 2018 deltog jeg i forskningsmæssigt øjemed i et møde i en tysk forening, der hedder Grenzgængervere-

in, e
sam
bor
uvis
ning
lern
dere
blev
fanc
den
var l
græ
dag
er b
var,
Hist
græ
tydr
de,
og i
gen
gen
mot
bev

Flygt

in, en forening der tjener til at informere og skabe samtaler blandt folk, som arbejder i Danmark og bor i Tyskland; grænsependlere. Samtalen faldt af uvisse årsager på den dag i 2015, hvor der gik flygtninge på den sønderjyske motorvej. Grænsependlerne huskede denne dag, hvor de måtte "gøre deres grænser på ny", fordi deres vej til arbejde blev afskåret af en flok flygtninge. Dette møde fandt sted i 2018, lang tid efter selve begivenheden, men historierne var mange og farverige. Det var blevet til en slags 11. september beretning for grænsegængerne; spørgsmål om "hvor var du den dag det skete" og "hvordan husker du den dag" er blevet til en fortælling om hvor usædvanligt det var, at vejen var spærret.

Historierne der blev fortalt, legemliggjorde grænsen som et fænomen, hvis eksistens og betydning rakte langt udover den fysiske eksisterende, geografiske skillelinje – der hvor hegnet står og muren bliver opført. Denne aften blev grænser genartikuleret i lyset af immobilitet; grænsen blev genåbnet, så at sige, netop ved at den lukkede motorvej, blev anskuet som en anormalitet. Når bevægelighed er kontrolleret af myndigheder

eller er fuldstændig standset, tolkes dette som en undtagelse fra reglen, ikke som en naturlig del af grænsependleres hverdagserfaringer. Den mobile livsstil tages for givet, og nogle pendlere nyder denne livsstil så meget, at de endog regner det for en eksistentiel forhindring, hvis deres mobilitet afbrydes eller forstyrres.

For grænsegængerer er normen netop, at vejen er åben og det er muligt at bevæge sig, som man ønsker det. Men det betyder langt fra, at dette altid er tilfældet. Grænsegængerer er derfor aktivt involveret i at "holde grænser åbne". I grænseforskningen henviser vi ofte til begrebet grænsearbejde, for at forstå hvad grænser er som levet fænomen. Den britiske politolog Chris Rumford formulerede det således: "Grænsearbejde" er borgeres, dvs. almindelige menneskers anliggende. Borgere er involveret i at bygge og udfordre grænser over hele Europa: skabe grænser, der fremmer mobilitet for nogle mennesker, samtidig med at de skaber barrierer for andre; skabe områder, der kan determinere, hvilken form for økonomisk aktivitet, der kan udføres hvor; udfordre legitimiteten af og undermi-

Flygtningestrøm i Danmark. En gruppe flygtninge stak af fra en skole i Padborg og begyndte at gå op ad motorvej E45. Politiet fulgte gruppen tæt.

(Foto: Martin Lehmann/Politiken/Ritzau/Scanpix)

de at
n trus-
ansigt

vi kun
i mid-
os for
fladen
rvis vi
g ikke

ret et
i mere
ysiske
s som
leve-
lerved
dem.
ser og
præk-
drig er
dling.

ande,
kryd-
med
bil, at
ivet. I
mt de
åbnet
mange
er der-
en for
nåder
æren-
il, der
dning
onale,

2018
møde
rvere-

RB PLUS Grænsekontrollen har ifølge DR-programmet Detektor kostet mindst en milliard krone

(Foto: Stringer / Reuters / Ritzau Scanpix)

nere grænser opsat af andre" (Rumford, 2008, 3).

Institutionelle forhindringer

Grænsearbejde, udført af grænsependlere, handler om at opretholde og aktivt vedligeholde muligheder for at bevæge sig frit ved at håndtere barrierer og hindringer, som i mange tilfælde ligger udover politi og grænsekontrol. Nogle af dem måder grænser giver sig til kende i hverdagslivet, er således en del mindre spektakulære end dengang flygtninge gik på den Sønderjyske motorvej; de artikuleres gennem nationale institutionelle forskelle, og ikke mindst gennem en række stereotyper vi opdyrker i vores forståelse af "de andre" og den form for identitetsdannelse, som dannes i mødet med det anderledes. Til trods for nu årtier med europæisk samarbejde er sådanne grænser nemlig ikke forsvundet.

Når vi taler dansk-tysk grænse, er et af de store samtaleemner den lange række institutionelle forskelle, der gør denne grænse. For eksempel modtager mange grænsependlere børnebidrag fra den danske stat. Alligevel har danske og tyske embedsmænd endnu ikke fundet ud af at koordinere hurtig udveksling af information, der giver grænsependlere mulighed for at modtage økonomiske ydelse til tiden. Som en af vores interviewpersoner i et projekt fortalte, måtte han og partneren vente i over et halvt år på, at informationer blev synkroniseret, hvilket for pendlere syntes at være en helt nødvendig forsinkelse. Grænsependlere må også ofte kæmpe for deres børns juridiske rettigheder til at modtage dansk SU, når de vil studere uden for Danmark. For at forblive mobil kræves således en aktiv indsats, inklusive energi og tid til at navigere inden for forskellige og nogle gange mismatchende systemer. Nogle gange er det dog ikke muligt for pendlere

at åbne grænserne; hegnene er simpelthen for høje til at de kan blive forceret. Det er fx blevet mere og mere normalt i vesteuropæisk sammenhæng, at systemet artikulerer at mennesker, som ikke er født og har statsborgerskab i den stat, hvor de arbejder og betaler skat, ikke burde have ret til de samme velfærdsydelser som de, der er født i den. En såkaldt velfærdsracisme. En grænsependler jeg interviewede, udtrykte det således: "Reelt set er vi ikke velkomne her [i Danmark]. Det bliver konstant understreget – udlændinge bør komme til Danmark for at arbejde og betale deres skat – fx betale 100.000 d.kr. i indkomstskat - men åh ve, åh skræk, hvis de vil have 15.000 d.kr. i børne- og ungedydelse, og så sender dem til Rumænien. Det er ikke kun dobbeltmoral, det er tredobbelmoral."

Stereotyper og idealer om det andet

Grænser giver sig således også tilkende i form af en aktiv "andengørelse", hvor de som identificerer sig med den ene side af grænsen, ekskluderer dem fra den anden side, "de andre", som bliver identificeret igennem stereotyper eller identitetsmærkater. Med deres mobile livsstil deltager grænsependlere i et stort antal andengørelses-praksisser forbundet med national identitet. Fra vores samtaler ser det ud som om, grænsependlere ofte ses som "de underlige" i disse processer;

Med deres mobile livsstil deltager grænsependlere i et stort antal andengørelses-praksisser forbundet med national identitet.

nog
i Dan
i bår
Græ
til d
lere
rutir
til b
for a

På c
sepe
epis
dre"
form
Dan
græ
tage
fors
ider
erne
lyde
kan
Tysk
du-f
afst

Rigt
form
er fi
sam
nog
den
nog
blivi
De
give
derl
get,
tysk
en g

“V

me
pe

Spr
for
er c

nogen, der er vanskelige at placere, fordi de kun er i Danmark for at arbejde og så forsøger at passe ind i både danske eller tyske administrative systemer. Grænsependlere er ballademagere, da deres af og til dårligt tilpassede status fanget imellem etablerede nationale administrative systemer forstyrrer rutinemæssige administrative procedurer designet til borgere, der netop ikke krydser landegrænsen for at tjene til dagen og vejen.

På den anden side er det forkert at sige, at grænsependlere bare passivt og uvilligt reagerer på episoder, hvor de bliver identificeret som "de andre". Tværtimod, er de ofte selv involveret i denne form for andengørelses-praksis. Med hensyn til Danmark, danskerne og den danske mentalitet er grænsependlerne fra Tyskland hurtige til at foretage sammenligninger, hvor deres egen kulturelle forståelsesramme tjener som fundament for at identificere forskelle mellem dem selv og "danskerne". Danskerne er mere afslappede end dem, lyder det ofte; danskerne kan ikke køre bil, det kan tyskerne derimod; Danmark er flade hierarkier; Tyskland er traditionelle hierarkier; Danmark er på du-form; Tyskland er på De-form og chefen holder afstand til sine medarbejdere.

Rigtig meget grænsearbejde udgøres af den her form for andengørelse, hvor mennesker opdyrker forskelle mellem sig selv og "andre" grupper i samfundet. Det kan være i form af stereotyper, ja, nogle gange nærmest parodier på hvem den anden er. Men det kan også være i form af idealer, noget man gerne selv vil være og stræber efter at blive, som fx mere afslappet omkring sit arbejde. De "mentale mure" som individer opbygger for at give mening til, hvem "jeg er" og "vi er", opleves derfor heller ikke som evigtgyldige, men som noget, der skal arbejdes med og overvindes. "Vi taler tysk med tyskerne og dansk med danskerne," som en grænsependler udtrykte det.

“Vi taler tysk med tyskerne og dansk med danskerne,” som en grænsependler udtrykte det.

Sproget er en yderligere faktor som er væsentlig for dette grænsearbejde. I løbet af en arbejdsdag er det helt normalt for grænsependlere – ikke kun

de højtuddannede – at veksle mellem to eller tre sprog. Det at skifte mellem eller at blande sprog under samtaler og understrege dansk, tysk eller måske et helt tredje sprog er udtryk for sprog-relateret grænsearbejde for alle grænsependlere. Mange diskriminerer ikke, men skifter også bare mellem sprogene i en samtale. Kan noget siges bedre på et andet sprog midt i en sætning gør man det, man jonglerer med sprog, hvilket netop tjener til at nedbryde grænser, eller i hvert fald genlokalisere symbolske mønstre, der opretholdes gennem sproglige barrierer mellem os. Grænsependlerne skaber dermed en identitet som "grænselændinge", der føler sig kompetente på "begge sider", og som indarbejder evnen til bevidst at se og behændigt håndtere forskellige materielle, institutionelle og kulturelle grænser.

Afslutning

Grænsependlere tjener som eksempel på, at hvis vi skal forstå grænser og de konsekvenser de har i menneskers liv, skal vi forstå grænser i et mere nuanceret perspektiv end blot i form af mure og hegn, der forhindrer et fåtal i at komme frem. Men i lighed med fåtallet, befinder grænsependlerens liv sig "inde-imellem", de klarer både "her og der", og ofte med en følelse af forskydning, når deres liv bliver behandlet af dem, der ikke lever den samme mobile tilværelse, som de. Det bliver derved en livsform, der kræver fast grænsearbejde, eller som en informant udtrykte det: "Der er et evigt tilbagevendende krav om at håndtere disse grænser og de dermed forbundne grænseerfaringer."

I det hele taget lever mange grænsependlere et liv, hvor de bruger rigtig megen tid på at komme fra a til b uden nogen sinde rigtigt "at komme frem". Hverken hjem eller arbejde er stabile destinationer, men bliver til i den kontinuerlige indsats for "at nå frem", inklusive modet og evnen til at håndtere barrierer på vejen. "At nå frem" involverer nødvendigvis flere grænser, der skal arbejdes med og nogle gange rives ned. Dette kræver en enorm mængde kulturelt, institutionelt, kommunikativt og følelsesmæssigt grænsearbejde. Grænsearbejdet er dog aldrig evigtgyldigt. Det udgøres nærmere af en proces, der læres over tid, og det er ikke alle "på vejen", der overtager lignende måder at gøre grænsearbejdet på. Vigtigst er det, at grænsearbejde kræver evner og ressourcer til at gøre det fast, fordi man aldrig rigtig "når frem", og enhver ankomst forbliver delvist et "på vej".